

Кресан О. Психологічні особливості сприймання творів мистецтва особами з різним типом функціональної асиметрії мозку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія» / Ред. кол.: В. Й. Бочелюк та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2024. Т. 10, № 2. 111 с. С.29-38. URL: <https://pp-msu.com.ua/uk/journals/tom-10-2-2024>*

159.937:347.782

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА
ОСОБАМИ З РІЗНИМ ТИПОМ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ**

Ольга Дмитрівна Кресан

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
16600 Чернігівська область, м.Ніжин, вул.Графська, 2.
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7982-4533>
E-mail: kresan.olga@ndu.edu.ua

Анотація. У статті висвітлено теоретичне та емпіричне дослідження психологічних особливостей сприймання творів мистецтва особами з різними типами функціональної / міжпівкульової асиметрії головного мозку. Сприймання творів мистецтва є індивідуально-когнітивним процесом, що може відрізнятися у автора та реципієнта художньої творчості. Авторський задум може бути некоректно зрозумілий глядачами, якщо не враховані особливості індивідуального сприйняття твору мистецтва. Традиційне уявлення про сприймання мистецтва базується на психологічних теоріях, створених у двадцятому столітті, які зазначають, що сприймання простору та руху на картині відбувається зліва направо. Сучасні наукові дослідження не підтверджують цей факт, посилаючись на зміну індивідуально-психологічних особливостей реципієнтів, що можуть впливати на процес сприйняття ними мистецтва.

У статті висвітлено хід та результати емпіричного дослідження сприймання руху та його швидкості, що передані у творах образотворчого мистецтва. Дослідження відбувалося за допомогою методу стандартизованого інтерв'ю з досліджуваними двома групами – особи, які не мають професійних знань про мистецтво (N=43), а також студенти, що вивчають мистецтвознавство та образотворче мистецтво як фахові дисципліни і знайомі з правилами конструювання композиції на картині (N=30). Результати були проаналізовані за допомогою статистичних критеріїв: тест Колмогорова-Смирнова та критерій кутового перетворення Фішера ϕ^* .

В результаті емпіричного дослідження не було виявлено статистично достовірних закономірностей у сприйманні творів мистецтва у загальній групі, проте виявлені істотні відмінності в особливостях сприймання руху та його швидкості у творах мистецтва особами з різним типом функціональної / міжпівкульової асиметрії головного мозку, що свідчить про нелінійний характер сприймання, а також вплив когнітивних фенотипів на сприймання творів мистецтва.

Ключові слова: сприймання творів мистецтва, функціональна / міжпівкульова асиметрія головного мозку, праворукість, ліворукість, когнітивний фенотип.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ART WORKS PERCEPTION BY PERSONS WITH DIFFERENT TYPES OF BRAIN FUNCTIONAL ASYMMETRY

Olha Kresan

Candidate of psychological sciences / PhD in psychology, associate professor of the department of general and practical psychology
Nizhyn Gogol State University, Nizhyn, Ukraine
16600 Hraphska Street, 2, Nizhyn, Chernihiv region
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7982-4533>
E-mail: kresan.olga@ndu.edu.ua

Вступ

Проблема індивідуальних особливостей світосприймання та специфічних характеристики особистості загалом є актуальною в сучасному полікультурному світі. Насамперед ця актуальність зумовлена тим, що міжособистісні та індивідуальні відмінності можуть породжувати труднощі взаємодії, конфлікти й розбіжності, для вирішення яких важливо зрозуміти відмінність поглядів і поведінки людини та її світобачення. Зрозуміти розмаїття світу та різноманітність поглядів на нього дозволяє мистецтво, що з одного боку виражає індивідуальні особливості автора, а з іншого – сприяє розширенню світогляду у реципієнтів та аудиторії, що сприймає твори мистецтва.

У сприйманні та на всіх етапах створення арт-об'єктів (творів мистецтва, зокрема образотворчого) провідне значення мають ті індивідуально-психологічні особливості людини, які задіяні в цих процесах. Так бачення художника, автора, може не знайти відгуку у глядачів або викликати протилежні емоції. Урахування цих психологічних моментів дасть змогу наблизити твір до глядача, а реципієнтам краще зрозуміти індивідуальні аспекти задуму автора. Особливо сказане стосується сприймання руху, часу та простору у творах образотворчого мистецтва. Зокрема у мистецтвознавстві прийнято, що традиційне зображення природного руху відбувається зліва направо, проте для передачі утрудненого руху або такого, який має перешкоди чи важко переживається, відбувається його зворотне, дзеркальне зображення ([Pysanko, 1995](#)). Проте в процесі індивідуального сприйняття твору мистецтва конкретним реципієнтом можуть траплятися різні помилки та ілюзії сприймання, що ускладнює для глядача розуміння твору мистецтва. Такою індивідуально-психологічною особливістю, що може впливати на процес сприймання, є функціональна асиметрія півкуль головного мозку людини. Ця індивідуальна відмінність активно досліджується і не втрачає актуальності протягом останніх п'ятдесяти або більше років, для її визначення існують різні терміни, такі як функціональна асиметрія, або міжпівкульова асиметрія головного мозку.

Під *функціональною / міжпівкульовою асиметрією* головного мозку розуміють нейропсихологічні та психофізіологічні закономірності організації мозку людини та тварини, що виявляються у домінуванні в психічній активності однієї з півкуль головного мозку – правої або лівої ([Psychology, 2020](#); [Kovaleva et al., 2022](#); *Differential psychology, 2013 etc.*). Ця складна індивідуально-психологічна властивість особистості є чинником багатьох психічних та психофізіологічних реакцій, що може позначатися на різних особливостях та формах поведінки людини. Зокрема у психології відомі дослідження функціональної асиметрії у галузі спортивної діяльності та її впливу на результати спортсменів у різних видах спорту ([Korobeinikov et al., 2018](#); [Ulan, Shinkaruk, 2019 etc.](#)). Крім цього, психологи активно досліджували вплив міжпівкульової асиметрії на процес навчання та його успішність ([Borysenko, 2023](#); [Vozniuk, Horobets, 2019](#); [Kovaleva et al., 2022](#); *ect*). Окремої уваги заслуговує проблема впливу міжпівкульової асиметрії на творчі здібності людини, зокрема здатність створювати й розуміти твори мистецтва ([Kovaleva et al., 2022](#); [Tkachuk, 2012](#)). Проте взаємозв'язок характеристик сприймання творів мистецтва з особливостями

функціональної або міжпівкульової асиметрії головного мозку у психології поки не вивчалися.

З огляду на це **метою** нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей сприймання руху та часу у творах мистецтва особами з різними типами функціональної асиметрії головного мозку.

Огляд літератури. У психологічній науці є окремий напрямок – психологія творчості та мистецтва, що займається дослідженням різних аспектів творчості та обдарованості, а також вивчає специфіку творчого сприймання та сприймання творів мистецтва ([Organization of creative perception](#), 2015 ест.).

Творче сприймання та сприймання творчості визначаються авторами як близькі, проте нетотожні когнітивні процеси. Сприймання як перцептивний процес становить цілісне відображення предметів та явищ навколишнього світу у свідомості реципієнта під час їх безпосереднього впливу на органи чуття ([Psychology](#), 2020). Звідси випливає, що *сприймання творчості* буде відбуватися під час впливу на органи чуття людини саме творів мистецтва: візуальне, музичне мистецтво тощо. Водночас у свідомості людини формується певний образ, пов'язаний з об'єктом сприймання: наприклад, коли ми споглядаємо, слухаємо і т.ін. твори мистецтва, ми їх сприймаємо, формуючи певний образ, емоційне ставлення до твору тощо. Натомість *творче сприймання* є процесом та результатом конструювання «суб'єктивно нового образу, який в більшій чи меншій мірі видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності». На думку В. О. Моляко, у процесі творчого сприймання можуть бути такі варіанти його прояву: сприймання нового предмета, коли творчість повинна проявитись обов'язково, або ж прагнення знайти у сприйманні знайомих предметів чогось невідомого, нових елементів, ознак та т. ін. ([Organization of creative perception](#), 2015). У процесі сприймання творів мистецтва можуть бути задіяні обидва варіанти, оскільки твори мистецтва часто становлять абсолютно нове і не знайоме раніше для реципієнта явище, а також під час повторного споглядання людина може відкривати нові пласти вже відомих творів і сприймати їх по-новому.

На думку О.Лозової, процес сприймання твору мистецтва є складним явищем, як і будь-яке сприймання, яке, згідно з автором, «не є механічною асиміляцією збережених на сітківці даних», а є водночас «побудовою образу з ієрархічною структурою», оскільки полягає у знаходженні структурної схеми, що відповідає конфігурації форм і кольорів, одержаних із сітківки. І чим складнішою є ця конфігурація, тим більшою є «перцептуальна невизначеність», а отже є більше варіацій для індивідуально-суб'єктивного сприйняття та інтерпретації твору мистецтва ([Lozova](#), 2023).

Індивідуально-суб'єктивні психологічні особливості сприймання творів мистецтва можемо вслід за данським психологом Bjarne Sode Funch виокремити в контексті чотирьох підходів до їх розуміння, які він визначив у своїй праці «The Psychology of Art Appreciation»: психофізіологічний, когнітивний, психоаналітичний та екзистенційний (Funch B.S., 1997). Серед усіх зазначених підходів *психофізіологічний підхід* розкриває вплив на процес сприймання типологічних, вроджених індивідуальних властивостей, що пов'язані з нервовою системою, генотипом людини і тому на них найважче здійснювати цілеспрямований вплив або формувати у процесі спеціального навчання та виховання. Натомість їх необхідно враховувати у процесі навчання, виховання та формування естетичного світогляду особистості. До особливостей такого роду відносять тип функціональної / міжпівкульової асиметрії, що є вродженим і на формування якого важко впливати протягом життя ([Kovaleva et al.](#), 2022; *Differential psychology*, 2013 та ін.).

У дослідженнях процесу сприймання в контексті міжпівкульової асиметрії головного мозку виділяють закономірності сприймання, які полягають у тому, що права півкуля головного мозку краще сприймає ліве, а ліва – праве зорове поле людини (Chapman, 1981). Це означає, що особи з певним типом функціональної асиметрії головного мозку будуть сприймати об'єкти та явища по-іншому. Водночас числа, букви, слова, а також символи, на

думку дослідників, краще сприймаються при їхньому пред'явленні в праве поле зору (Vozniuk, Horobets, 2019).

О.В.Вознюк та С.М.Горобець у своєму дослідженні зазначають, що «міжпівкульова асиметрія відображає загальну асиметрію простору та часу Всесвіту». Так, у процесі візуального сприймання простору або його зображення на площині «погляд людини зазвичай рухається у процесі огляду певного об'єкта зліва направо, а простір у цієї ж траєкторії має збільшувати висоту об'єктів, які наповнюють цей простір, так само як збільшується їх кількість і композиційна складність». Цю особливість зорового сприйняття у психології називають «закон правобічної стимуляції Гібсона», який є властивим всім формам життя на Землі (Vozniuk, Horobets, 2019).

Теорія сприймання Дж.Гібсона була розроблена у 1966 році і отримала назву *Bottom-up processing* (сприймання знизу вгору). Вона протирічить конструктивістським теоріям сприймання, які вважають, що сприймання відбувається як одномоментний цілісний процес (Gibson, J. J. 1970). На відміну від сприймання «зверху вниз», сприймання «знизу вгору» керується даними сенсорної системи і не потребує попередніх знань чи навчання, а є переважно вродженим процесом. Це сприйняття відбувається в момент тут і зараз, коли є вплив на органи чуття людини. Наприклад, якщо ми бачимо на екрані зображення окремої літери, то очі передають інформацію у мозок, а мозок водночас об'єднує всю цю інформацію в єдиний цілісний процес сприймання (Sedgwick, H. A., 2021).

Автор розробляв ідею *натуралізації* сприйняття, щоб зрозуміти його як біологічну, а не логічну функцію, яка розвинулася, щоб керувати адаптивною поведінкою в природному середовищі. Проте він використовує цей підхід також для перцептивних процесів *вищого порядку, просторово-часових моделей стимуляції*, тобто більш складних форм сприймання (Warren, 2021). Це виявляється в тому, що в процесі зорового сприймання (наприклад, у випадку сприймання твору мистецтва) процес відбувається знизу вгору та справа наліво, а більш складні перцептивні процеси відбуваються за допомогою мікропроцесів та сенсорної інформації, що обробляється в корі великих півкуль головного мозку (Gibson, J. J. 1978).

Теорією зорового сприймання, що висуває протилежні ідеї до гібсонівської теорії, є теорія Р.Грегорі (*Top-down processing*), що заперечує вроджений характер сприймання, а наполягає на впливі попереднього досвіду та навчання у процесі сприйняття. Одним з ключових елементів цієї концепції є візуальні ілюзії (Gregori, 1997). На думку автора, наш попередній досвід, отриманий у середовищі, в ситуації обмежених сенсорних ресурсів допомагає створити образ навіть без належного рівня зорової стимуляції. Це стосується випадків, коли мозок робить недостовірні прогнози щодо реальності, таким чином виникають ілюзії. Це свідчить про те, що наше сприйняття не обмежується фіксацією інформації, яка надходить на сітківку ока, мозок продовжує обробляти цю інформацію і зрештою генерує зображення, яке вже наявне в нашій пам'яті. Отже, спираючись на попередній досвід, наш мозок обирає доступні йому патерни і створює, конструює інформацію, яку ми сприймаємо (Gregori, 1997). На наш погляд, ця концепція більше відповідає реальній ситуації сприйняття творів мистецтва, оскільки попередній досвід має значний вплив на погляди і смаки реципієнтів, проте ми не відкидаємо вплив психофізіологічних механізмів, які також можуть відігравати певну роль у процесі цілісного сприймання творів мистецтва.

Крім цього, тип функціональної асиметрії автора художніх або живописних творів також вірогідно можуть впливати на процес їх сприймання. Проте найновіші психологічні дослідження, опубліковані зарубіжними психологами у 2024 році, демонструють результати опитування серед користувачів Instagram (Åsne Røsvoll et al., 2024), де на матеріалі вибірки у понад 400 респондентів було доведено, що сприйняття ліво- та праворуких митців, так само, як і якість їхніх творів, не відрізняються значним чином, і свідчить лише про індивідуально-психологічні характеристики особистості (Åsne Røsvoll et al., 2024).

Щоб перевірити, які саме психологічні особливості визначають сприймання творів образотворчого мистецтва, а саме візуальне сприйняття руху та часу на полотні, ми розробили та провели емпіричне дослідження цієї проблеми.

Матеріали та методи. Для визначення особливостей сприймання руху та часу у творах мистецтва досліджуваними з різними типами функціональної асиметрії мозку було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 43 респонденти, що не пов'язані з мистецтвом, а також 30 студентів мистецьких спеціальностей ДВНЗ НАОМА (м.Київ), що склали контрольну вибірку. Вік досліджуваних – від 16 до 65 років, серед яких 26 респондентів жіночої статі (60,4%) та 17 – чоловічої (39,5%). Серед основної вибірки за критерієм міжпівкульової асиметрії було виокремлено дві групи досліджуваних – праворуких (34 особи) та ліворуких (9 осіб).

Методи, які були застосовані в дослідженні, – це *стандартизоване інтерв'ю*, що включало питання на основі відомих живописних творів, де переданий рух та його швидкість і інтенсивність. Для перевірки гіпотези про особливості сприймання особистістю напрямку руху й плину часу пропонувані картини були продемонстровані досліджуваним як у звичайному, так і в дзеркальному відображенні зі зміною напрямку руху (зліва направо і справа наліво та навпаки).

Для демонстрації досліджуваним були обрані твори відомих авторів, картини, на яких зображено рух у певному напрямку з певною швидкістю. Це твори таких художників: (1) український художник І.Репін «Бурлаки на Волзі», 1873; (2) Пітер Брейгель Старший «Притча про сліпих», 1568; (3) К. Петров-Водкін «Смерть комісара», 1928.

Після споглядання картин респондентам було запропоновано відповісти на наступні питання, висловивши своє суб'єктивне бачення твору:

1) Де бурлакам важче тягнути баржу? (Зображення 1 чи 2).

Іл. 1. І.Репін. Бурлаки на Волзі. 1873.

Іл. 2. І.Репін. Бурлаки на Волзі. 1873.
Дзеркальне відображення.

2) Де сліпі стрімкіше падають? (Зображення 3 або 4).

Іл. 3. Пітер Брейгел Старший. Притча про сліпих. 1568.

Іл. 4. Пітер Брейгел Старший.
Притча про сліпих. 1568.
Дзеркальне відображення.

3) Де солдати біжать швидше? (Зображення 5 або 6).

4) Де поранений комісар падає назад більш переконливо? (Зображення 5 або 6).

Іл. 5. К. Петров-Водкін. Смерть комісара. 1928.

Іл. 6. К. Петров-Водкін. Смерть комісара. 1928. Дзеркальне відображення.

Для подальшої обробки результатів дослідження були застосовані методи математичної статистики: одновибірковий критерій λ – тест Колмогорова-Смирнова та критерій кутового перетворення Фішера ϕ^* .

Результати та їх обговорення. Опитування досліджуваних щодо сприймання ними напрямку руху та його інтенсивності й швидкості на картинах показало, що загалом немає явно виражених закономірностей вибору досліджуваними тих чи інших зображень. Спираючись на власні суб'єктивні уявлення, респонденти здійснювали вибір зображень руху справа наліво чи навпаки – відповідно зліва направо.

Обробка результатів дослідження була здійснена в кілька етапів. На *першому* нами була здійснена первинна обробка числових даних та поділ досліджуваних на групи. На *другому* етапі ми провели математично-статистичний аналіз частоти виборів респондентами кожного із зображень. На *третьому* здійснили статистичний аналіз виборів досліджуваних за групами. Розкриємо детальніше основні аспекти обробки результатів та отримані висновки.

Загальний підрахунок відсоткового співвідношення між виборами досліджуваними прямого зображення, його дзеркального відображення та неможливості відповісти на поставлені питання показав, що стимульний матеріал дослідження (пред'явлення творів мистецтва) впливає на відповіді респондентів. Так за першою картиною досліджувані здійснили майже однакову кількість виборів оригінального та дзеркального відображення (зі зворотним напрямком руху) 39,5% та 44,1% відповідно (див. таблиця 1).

Таблиця 1.

Кількість відповідей респондентів за пред'явленими картинами (оригінальне, дзеркальне зображення та невизначений вибір)

Пред'явлені Картини	Кількість відповідей		
	Оригінальне зображення	Дзеркальне зображення	Невизначений вибір
Картина 1	17 (39,5%)	19 (44,1%)	7 (16,27%)
Картина 2	14 (32,5%)	21 (48%)	8 (18,6%)
Картина 3	20 (46,5%)	12 (27,9%)	11 (25,5%)
Картина 3.1	19 (44,1)	16 (37,2%)	8 (18,6%)

Як бачимо з таблиці 1, кількість виборів оригінального та дзеркального зображення є майже однаковими, найбільшу різницю в бік оригінального зображення можемо констатувати щодо картини 3, де оригінальне зображення обрали майже половина досліджуваних – 20 осіб, що становить 46,5% (див. табл. 1). Водночас щодо цієї ж картини («Смерть комісара») спостерігається найбільша кількість осіб, які не визначилися з вибором – 11, що становить 25,5%. Друге питання за цією ж картиною, позначене в таблиці як Картина 3.1.

Наочне представлення виборів за кожною картиною ми здійснили на діаграмі розподілу виборів досліджуваними оригінальних, дзеркальних зображень, а також невизначених відповідей – рис.1.

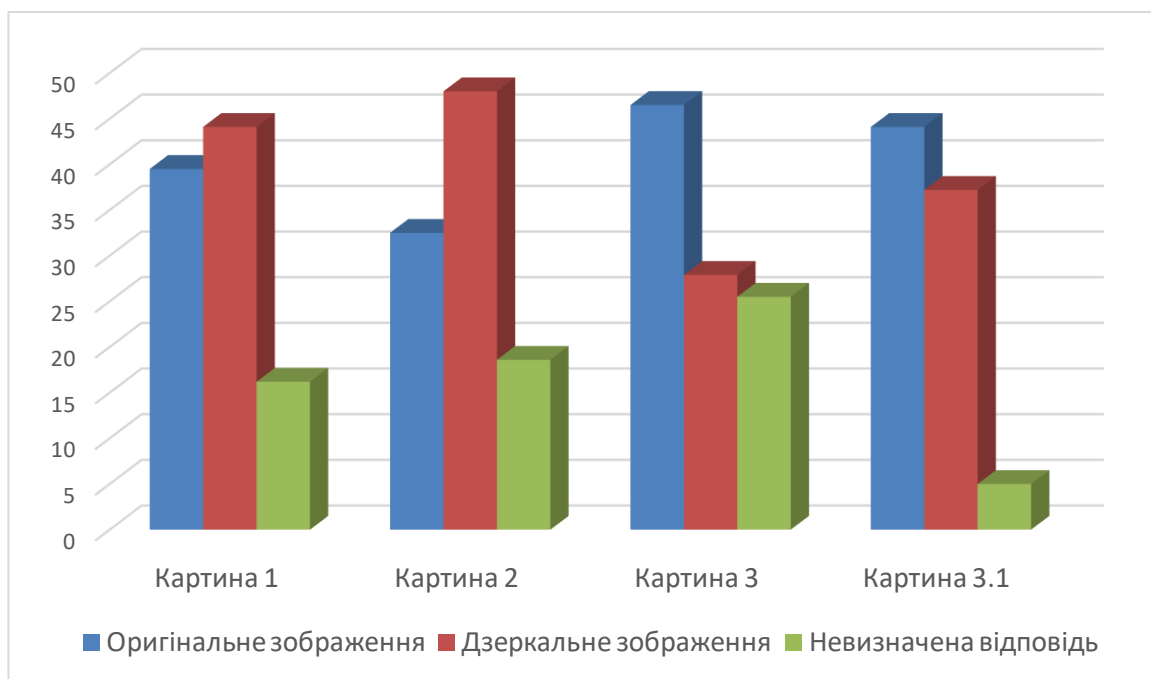

Рис. 1. Діаграма розподілу виборів досліджуваними оригінальних, дзеркальних зображень та невизначеної відповіді у сприйманні творів мистецтва

Як бачимо з діаграми, стосовно кожної картини існує різна кількість визначених (оригінальне і дзеркальне зображення) та невизначених виборів, що свідчить про те, що загальної закономірності щодо сприймання руху та часу у наведених творах образотворчого мистецтва не було виявлено. Для пояснення цього факту та визначення достовірного висновку щодо того, чи існують закономірності у виборі досліджуваними тих чи інших зображень, ми здійснили статистичний аналіз даних дослідження за допомогою одновибіркового критерію Колмогорова-Смирнова.

Щоб перевірити, чи є статистично достовірною закономірність у виборі респондентами певного напрямку руху, нами був проведений статистичний аналіз результатів частоти вибору запропонованих картин, а також порівняння результатів у виокремлених групах. Для обробки результатів дослідження ми застосували критерій λ – одновибірковий тест Колмогорова-Смирнова для порівняння теоретичного розподілу з емпіричним. В результаті застосування даної статистичної процедури було отримано результат $d_{\text{емп}} = 0.03$, що не має статистичної достовірності ($d_{\text{кр}}$ при $n=123$ на рівні статистичної значущості $p \leq 0.05 = 0.123$). Це свідчить про відсутність статистично доведеної закономірності у виборі досліджуваними номерів відповіді, що позначають напрямок руху та швидкість плину часу у демонстрованих творах мистецтва. Можемо пояснити цей факт суб'єктивністю сприйняття респондентами творів мистецтва, зокрема індивідуальне розуміння руху, простору, часу та інших аспектів у процесі візуального сприймання.

Другий етап обробки результатів дослідження передбачав порівняння особливостей сприймання руху та часу у творах мистецтва респондентами з різними типами функціональної або міжпікульової асиметрії головного мозку. Таким чином досліджувані були розподілені на дві групи: одні з домінуванням лівої півкулі – праворукі досліджувані, а інші з переважанням активності правої півкулі – ліворукі. Математично-статистичний аналіз результатів було здійснено за критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^* , числові дані та відсоткові долі в обох вибірках наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати дослідження вибору напрямку руху у творах мистецтва у групах праворуких та ліворуких респондентів за критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^*

Групи	Вибір прямого зображення	Вибір дзеркального зображення	Суми
	Кількість виборів	Кількість виборів	
Праворукі досліджувані	46 (56.8%)	35 (43.2%)	81 (100%)
Ліворукі досліджувані	2 (16.7%)	10 (83.3%)	12 (100%)

Аналіз даних за критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^* показав, що результат перебуває в зоні значущості. Тобто $\phi^*_{\text{емп}}=2.796$, ($\phi^*_{\text{крит}}= 2.31$ при $p \leq 0.01$) це означає, що вибір ліворуких досліджуваних має достовірні відмінності від вибірки праворуких, тобто доля виборів непарних цифр (що в нашому дослідженні є оригінальними, а не дзеркальними зображеннями) є значно більшою у вибірці праворуких, ніж ліворуких.

Це свідчить про те, що в нашій вибірці серед двох груп переважає кількість осіб з досліджуваною ознакою в першій групі, тобто групі праворуких осіб. Таким чином можемо відкинути нульову гіпотезу і констатувати вказані відмінності. Це дає підстави стверджувати, що серед праворуких досліджуваних визначено статистично достовірну кількість осіб, які обирають картини з рухом зліва направо, ніж серед ліворуких. Тому можемо зробити висновок, що сприймання руху на картинах зліва направо більш притаманно праворуким досліджуваним, тоді як сприймання руху справа наліво – ліворуким.

Наступним етапом обробки результатів дослідження було визначення відмінностей долі досліджуваних у двох групах за параметром *визначеного й невизначеного вибору*. Під час дослідження деякі респонденти не могли визначити напрямок руху і плин часу, тому їхній вибір ми позначали як невизначений. Кількість визначених та невизначених виборів в обох групах досліджуваних зазначено в таблиці 3.

Таблиця 3.

Результати дослідження вибору напрямку руху у творах мистецтва (визначений та невизначений вибір) у групах праворуких та ліворуких респондентів за критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^*

Групи	Визначений вибір	Не визначений вибір	Суми
	Кількість виборів	Кількість виборів	
Праворукі досліджувані	107 (86.3%)	17 (13.7%)	124 (100%)
Ліворукі досліджувані	12 (50%)	12 (50%)	24 (100%)

Результат $\varphi^*_{\text{емп}} = 3.641$, що є статистично значущим на рівні $p \leq 0.01$ ($\varphi^*_{\text{крит}} = 2.31$). Це свідчить про те, що кількість досліджуваних, що не визначилися з вибором, є більш значною в групі ліворуких, а кількість тих, хто визначився, значно переважає в групі праворуких респондентів.

Ці результати можна пояснити давно відомим психологічним фактом, що серед особливостей ліворуких осіб дослідники зазначають серед іншого й те, що вони характеризуються підвищеною рухливістю та недосконалим орієнтуванням у просторі (Brown J. W., Grober E., 1983; Levy J., Nagylaki T., 1972) та ін. Отже, невизначеність з вибором напрямку руху можна віднести до реакції збентеженості в ситуації необхідності визначати напрямок руху та здійснювати орієнтування у просторі.

До особливостей зорового сприйняття ліворуких осіб крім цього часто відносять перекручування форм і пропорцій фігур, дзеркальність рухів, що може також виявитись у дзеркальному письмі ліворуких дітей ([Shkarban](#), 2018, р.109). Цим можна пояснити той факт, що серед ліворуких досліджуваних переважає саме дзеркальне сприймання напрямку руху у творах мистецтва.

Емпіричні дослідження інших науковців також вказують на те, що несформованість або порушення просторових уявлень у ліворуких дітей можуть викликати труднощі при вивченні ними математики, геометрії, а також при сприйнятті ними інших об'єктів зовнішнього середовища ([Shkarban](#), 2018). Проте в процесі навчання ці моменти можуть бути виправлені, оскільки спеціальна освіта може створити стереотип сприймання творів мистецтва або будь-яких інших об'єктів. Так, у теорії мистецтва традиційно прийнято сприймати твори художників зліва направо, за годинниковою стрілкою, тому рух зліва направо вважається більш природним, відповідно рух у зворотному напрямку сприймається як більш утруднений ([Pysanko](#), 1995).

Зарубіжні дослідники (Bearden, C. E. et al, 2016; Henrich, Joseph et al, 2022) називають це явище *когнітивним фенотипом*, що свідчить про набуте і стереотипізоване походження цієї навички. Це доводять результати дослідження зі студентами мистецьких спеціальностей (образотворче мистецтво, скульптура, дизайн, реставрація та ін.) Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури, м.Київ (НАОМА), які склали контрольну групу нашого дослідження. Переважна більшість студентів з відповідним мистецьким досвідом під час дослідження обирали зображення у їх оригінальному, а не дзеркальному вигляді (понад 80%), що свідчить, з одного боку, про формування у них професійного світогляду та досвід сприймання і створення творів мистецтва, а з іншого – про володіння необхідними знаннями щодо побудови композиції творів образотворчого мистецтва.

Висновки. Сприймання творів мистецтва становить індивідуально-психологічне явище, яке може залежати від різних об'єктивних та суб'єктивних чинників. Психологічні теорії та концепції по-різному розглядають особливості візуального сприймання простору, руху та його швидкості. Серед найвідоміших психологічних теорій сприймання, які ми можемо застосувати до сприймання творів мистецтва, виокремлюємо дві. Перша – це теорія сприймання «знизу вверх», що підкреслює біологічні та психофізіологічні механізми як провідні у процесі сприймання, а також друга – теорія сприймання «зверху вниз», яка, навпаки, вважає сприймання цілісним когнітивним процесом, де провідне значення мають не сенсорні подразники та їх охоплення органами чуття, а стереотипи сприйняття, попередній досвід, так званий когнітивний фенотип, що визначає процес сприймання творів мистецтва.

Сприймання руху та його напрямку і швидкості у творах образотворчого мистецтва традиційно відбувається зліва направо, проте останнім часом ці особливості сприймання набувають нових аспектів і вже не виокремлюються як провідні. Це пов'язано з індивідуально-психологічними особливостями досліджуваних, зокрема з типом міжпівкульової асиметрії головного мозку. В результаті емпіричного дослідження, проведеного з добровольцями, які не мають мистецької освіти, а також зі студентами, які

вивчають мистецтво професійно, було доведено, що сприйняття руху зліва направо як більш природнього та швидкого притаманно особам з домінування правої руки, натомість для ліворуких більш притаманне дзеркальне сприйняття руху на картинах, а також невизначений рух, коли респондентам важко визначитися з вибором. Водночас ці результати притаманні групі осіб без мистецької освіти, натомість студенти, які вивчали правила створення композиції сприймають її зліва направо, незалежно від типу функціональної асиметрії головного мозку. Такі результати можемо пояснити когнітивним фенотипом, тобто впливом професійного досвіду та фахової освіти на сприймання студентів.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є вивчення міжкультурних особливостей сприймання творів мистецтва представниками різних національних спільнот.

Подяки. Дякуємо Л.С.Мхітар'ян, викладачу кафедри іноземних мов Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (м.Київ) за допомогу у проведенні емпіричного дослідження.

Конфлікт інтересів. Немає.

Список використаних джерел

References

1. Åsne Røsvoll, Emilie H. Rusten & René Westerhausen (2024). Left-hand preference in visual artists: A pre-registered observational study on Instagram. *Laterality: asymmetries of brain, behaviour, and cognition*, 2024, Vol. 29, No. 2, 184–198. <https://doi.org/10.1080/1357650X.2024.2315856>
2. Bearden, C.E., Winkler, A., Karlsgodt, K.H., Bilder, R. (2016). Cognitive Phenotypes and Endophenotypes: Concepts and Criteria. In: Jagaroo, V., Santangelo, S. (eds) *Neurophenotypes. Innovations in Cognitive Neuroscience*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3846-5_4
3. Borysenko L. L. (2023) Psychological manifestations of functional asymmetry of the human brain. *Perspectives and innovations of science*. Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine", No 1 (19). P.423-435. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3457/3475> (in Ukrainian).
4. Brown J. W., Grober E. (1983) Age, sex and aphasia type. Evidence for a regional cerebral growth process underlying lateralization // *J. nerv. med. Dis.* Vol. 15. P. 617–624.
5. Charman D. K. (1981) The cerebral hemispheres appear to function differently in artists and scientists. *Cortex*. #17 (3). P. 453–458.
6. Differential psychology: a textbook (2013). According to the general edition of Academician S.D.Maksimenko K.: Slovo Publishing House, 496 p. <https://lib.iitta.gov.ua/733601/1/%D0%94%D0%B8%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf> (in Ukrainian).
7. Funch B.S. (1997) *The Psychology of Art Appreciation*. Copenhagen, V. XII, 312 p.
8. Gibson, J. J. (1970). On the relation between hallucination and perception. *Leonardo*, 3(4), 425-427.
9. Gibson, J. J. (1978). The ecological approach to the visual perception of pictures. *Leonardo*, 11, 227-235.
10. Gregory R. (1997) *Eye and Brain: The Psychology of Seeing*. Princeton: Princeton University Press. 280 p.
11. Henrich, Joseph; Blasi, Damián E.; Curtin, Cameron M. ; Davis, Helen Elizabeth; Hong, Ze; Kelly, Daniel & Kroupin, Ivan (2022). A Cultural Species and its Cognitive Phenotypes: Implications for Philosophy. *Review of Philosophy and Psychology* 14 (2):349-386.

12. Korobeinikov H. et al. (2018) Functional asymmetry of the brain and cognitive strategies in martial arts. Theory and methods of physical education and sports, #2, p.73-77. <http://tmfvs-journal.uni-sport.edu.ua/article/view/144982> (in Ukrainian).
13. Kovaleva A.A. Neurobiology of Development and Learning: A Study Guide (2022). / A.A.Kovalova, O.V. Kovalova, O.V. Kovalova, O.M. Burka, O.A. Prysiazhniuk. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia Polytechnic National University, 325 p. http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/9232/1/NP_Neurobiology.pdf (in Ukrainian).
14. Levus N.I., Kuchebo O.S. (2021). Personal peculiarities of perception of works of art. Young Scientist, No. 8 (96), August. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-8-96-5> (in Ukrainian).
15. Levy J., Nagylaki T. (1972) A model for the genetics of handedness. *Genetics*. V. 72, №3. P. 117–128.
16. Lozova O. (2023). Peculiarities of semiosis in the perception of fine art. Psychology of artistic creativity. Reader. /O. Lozova, S. Kopylov, M. Shevelyova. Volume 3. London, GlobeEdit, 2023. P. 121-164. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47896/1/O_Lozova_OSPOM_FPSRSO.pdf
17. Organization of creative perception at different age levels: methodical recommendations (2015). V. O. Molyako, I. M. Bila, N. A. Vaganova and others; edited by V. O. Molyako. K.: Publishing house “Pedagogical thought”, 57 p. <http://library.mdu.edu.ua/Documents/NAPN/institut%20psihologii/metod%20rekom/%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE.pdf> (in Ukrainian).
18. Psychology: study guide (2020) V. M. Lugova, I. V. Lytovchenko, S. M. Golubev, G. V. Bilokonienko. Kharkiv: HNEU named after S. Kuznetsia, 299 p. (in Ukrainian).
19. Pysanko M. M. (1995) Movement, space and time in fine art. Kyiv: Higher School, 99 p.
20. Sedgwick, H. A. (2021). J. J. Gibson’s “Ground Theory of Space Perception”. I-Perception, 12(3). <https://doi.org/10.1177/20416695211021111>
21. Shkarban L. V. (2018) Preparation of the primary school teacher to work with left-handed children. Ph.D. ped. of Sciences (Doctor of Philosophy) for special. 13.00.04 – theory and methodology of professional education. Kyiv University named after Borys Grinchenko, Kyiv, 306 p. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24415/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A8%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%20%D0%9B.%20%D0%92..pdf> (in Ukrainian).
22. Sportun O.M. (2016) Interhemispheric asymmetry of the brain as a psychophysiological basis of individual-typological features of the formation of a sense of humor. Medical perspectives. Vol. XXI, p. 19-30. <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1284/1/%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%80%D1%96%D1%8F%20WOS.pdf> (in Ukrainian).
23. Tkachuk O. V. (2012) Psychology of artistic abilities: a monograph. Odesa: publisher Vadim Viktorovych Bukaev, 372 p. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1894/2/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.%D0%905.%20pdf.pdf> (in Ukrainian).
24. Ulan A., Shinkaruk O. (2019) Functional asymmetry in sports: features of manifestation and approaches to use in the orientation process of training fencers. Science in Olympic sports, #1, P. 24-35. https://sportnauka.org.ua/wp-content/uploads/nvos/articles/2019.1_4.pdf (in Ukrainian).

25. Vozniuk O. V., Horobets S. M. (2019) Using the concept of functional asymmetry of the cerebral hemispheres in the construction of information and digital technology for working with gifted children and young people. Information and digital educational space of Ukraine: transformational processes and development prospects. Materials of the methodological seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine. April 4, 2019, edited by V.H. Kremen, O.I. Liashenko. P. 312-321. <http://eprints.zu.edu.ua/29604/1/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8E%D0%BA%202019%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80.pdf> (in Ukrainian).
26. Warren WH. (2021) Information Is Where You Find It: Perception as an Ecologically Well-Posed Problem. Iperception. Mar, 22; 12(2):20416695211000366. doi: 10.1177/20416695211000366.